

## SZEMLE

## KÍNA, AFRIKA, KOMPORSZÁG-SZEREP

Tarrósy István

DOI: 10.25116/kozelitesek 2019.3-4.10

Az Eszmélet Könyvtár sorozatban 2017-ben jelent meg a L'Harmattan Kiadó gondozásában Böröcz József *Hasított fa. A világrendszer-elmélettől a globális struktúraváltásokig* című kötete,<sup>22</sup> amely valójában Böröcz professzor sok fontos írásának egybeszerkesztett gyűjteménye. Minden bizonnyal igaz – ahogyan a kiadó maga is jelzi az egyik belső fülön –, hogy „Böröcz József a világrendszer-elmélet (harmadik generációjának) egyik vezető alakja”. Elemzései, interpretációi figyelemre méltó olvasottságról, szintetikus gondolkodásról és kritikai megközelítésekről adnak tanúbizonyságot.

Maga a közel 430 oldalas munka három nagyobb részre tagolódik (I. rész: Világrendszer, függőség, államszocializmus és rendszerváltozás; II. rész: Történeti szociológia, informalitás és tudás a félperiférián; III. rész: Európa, birodalom és kolonialitás) – e részek összesen húsz tanulmányt fognak össze, láthatóan törekedve egy olyan gondolati ív meghúzására, amely koherens opusszá teheti a magvas, sok esetben komoly empirikus kutatásokkal kimért gondolatokat. Amit ez ív meghúzásában hiányolok, az egy fontos rész, egyfajta előszó, amely a szerző által deklarált intenciók foglalata, éppen a kötet gondolati ívének megrajzolása lehetne. Hasonlóan hiányérzetem támad, amikor egy kötetvégi indexet keresek; sajnálatosan ez az eligazodást nagyban segítő rész sem került be a könyvbe.

Létezik azonban egy Utószó, melyet Melegh Attila jegyez. Tömör, közel nyolc oldalban foglalja össze Böröcz József kötetének jelentőségét, külön kiemelve azt, hogy „az új Európa és benne Kelet-Európa szerepének és történeti dimenziójának felvázolásában fontos ez a könyv” (421. o.). Egyetértek Melegh Attilával abban is, hogy Böröcz József munkássága képes volt hozzájárulni ahhoz a folyamathoz, amely a globális viszonyok vizsgálatába beemelte például Kelet-Európát, illetve a hozzá hasonló térségeket, azaz a posztszovjet területeket.

Világos, hogy nem lehet alapos egy olyan globális elemzés (vegyük például a nemzetközi migráció kérdését, mellyel Böröcz József is hatványozottan sokat foglalkozik, illetve a diaszpórák létezését, a világrendszerben betöltött szerepüket), amely nem veszi górcső alá a posztszovjet térségben fellelhető diaszpórákat. A szerző „próbálta kitölteni a hiányosságokat, és a nemzetközi irodalomba ágyazni a globális rendszerek kritikáján alapuló kelet-európai elemzéseinek eredményeit” (423. o.).

A kötet értékének tartom, hogy a Böröcz József által megalkotott és/vagy szisztematikusan használt fogalmakat – így többek között a vállalkozói szocializmus, a kettős függőség, a komparatív állam, az

<sup>22</sup> L'Harmattan Kiadó, 2017., 431 oldal

árverező állam fogalmait – következetes és megalapozott módon alkalmazza, ezáltal pedig narratívája a magyar nyelvű tudáskorpuszt lényegi elemekkel bővíti. A *Hasított fa* a geopolitikai gondolkodás számára, főképp azon geopolitikai elemzések számára, amelyek Európát és Kelet-Közép-Európát igyekeznek realitásaiban láttatni, megfontolandó viszonyítási pontot jelöl ki. E tekintetben az egyik meghatározó tanulmány a kötetben a kilencedik fejezetben közreadott *Magyarország az Európai Unióban. Az örök „felzárkózó”* című írás. Higgadt és megalapozottan kritikus hangot üt meg a szerző, amikor felhívja olvasói figyelmét a következőkre: az államszocializmusok bukása „egyfajta járványszerű modernizációs optimizmus[t]” indított útjára világszerte. „Ennek első tünete az volt, hogy egy csapásra szinte mindenki megfeledkezett arról, milyen komplex politika-, gazdaság- és geopolitika-történetet tud maga mögött a kelet-európai térség” (163. o.). Mindezekből vezeti le aztán és bontja ki az általa megfogalmazott három túlzó elvárást. A fejezet zárásaként pedig Böröcz József azt is kimondja, amiről szintén nem folyt/folyik elegendő mennyiségű és végképp nem kritikus és inkluzív szakmai, illetve szélesebb társadalmi diskurzus: „A magyar gazdaság éppúgy függ az EU-val folytatott kereskedelemtől, mint a görög. Van ugyanakkor egy lényegi különbség: Magyarország nem része a közös valutának. [...] A ’független’ magyar valuta [pedig] különösen hajlamos az árfolyam-ingadozásra, és a rendszeres leértékelődés elsősorban a belföldi munkaerő és tőke értékét csökkenti. [...] a mindenkori kormánynak csak nagyon szűk mozgástér áll rendelkezésére, hogy befolyásolja az ország határain belül történő tőkefelhalmozási folyamatokat” (172–173. o.).

Elsősorban afrikanistaként, de olyan kutatóként, akit leginkább az afro-ázsiai dinamikák érdekelnek a globális tér félperifériáin és perifériáin, külön figyelemmel olvastam a 17., *Kolonializmusról* szóló részt, valamint a 7. „*Kína felemelkedését*” taglaló írást. Egyetértek Böröcz Józseffel abban: a „gyarmati világszemlélet mai megléte világosan mutatja, hogy a kolonializmus szellemi mintái jócskán túléltek a világ legnagyobb gyarmatbirodalmainak összeomlását” (351. o.). Szerettem volna azonban még többet olvasni ezen elmélkedéséről, még inkább arról, hogyan látja a szerző az általa alkalmazott világrendszer-elmélet keretei között a mai Afrika helyét, szerepét, valós lehetőségeit. Különösen jó lett volna ez éppen a wallersteini gondolatok jegyében, melyek a globális tér nemzetközi egyenlőtlenségeire hívják fel a figyelmet: „a periféria államainak lépéseket kell tenniük, hogy olyan mechanizmusokat alakítsanak ki, melyek középtávon megszüntetik a cserefolyamatokban rejlő egyenlőtlenségeket” – írja Wallerstein (2010:36). Világos, hogy Böröcz is – rögvest könyve elején – definiálja magát a piacot mint gazdasági realitást, valamint jelzi, hogy az „egyenlőtlen csere nem a világpiac létezéséből, hanem annak történelmileg kialakult, torz voltából fakad” (15. o.), mégis, e gondolat jegyében is hiányolom a gyarmati reprezentáció és kolonializmus eszméi hatásának további vizsgálatát.

Nem csupán „Kína van felemelkedőben” – vallják sokan –, hanem egyre többet hallhatjuk az „Africa rising” (Afrika felemelkedőben) mantrát is. Ez utóbbit különös óvatossággal szükséges hallgatnunk és értelmeznünk, éppen a dependenciák és interdependenciák fennmaradása, létezése és folyamatos

újratermelődése kapcsán. Ma egyre több szerző – így a skóciai University of St. Andrews tanára, Ian Taylor is – hívja fel a figyelmünket arra, hogy például a feltörekvő országok afrikai kapcsolatai nem igazán különböznek a gyarmati rendszert követően a wallersteini centrum (kapitalista) államai által kialakított kapcsolatoktól. Érdeemes elgondolkodni azon, hogy az afrikai államok képesek lennének(-e) diverzifikálni kapcsolataikat (gazdaságaikat és így függőségeiket) a nyersanyagaikra és piacaikra „éhes” államokkal, amennyiben kormányzataik képesek lennének a saját erőforrásaik felett megszervezni az irányítást. Erről többek között egy 2016-os terepkutatást követően Kiss Judit adott közre írást Botswana és Namíbia példáit hozva az *Afrika Tanulmányok* című folyóirat hasábjain (l. 2016. X. évf. 1–2. sz.).

Kína „fölemelkedését” az ország „súlygyarapodásában” látja Böröcz (117–127. o.), és aláhúzza: „ez óriási horderejű geopolitikai következményeket von maga után – nemcsak belső, hanem külső vonatkozásban is” (127. o.). Azáltal, hogy a rendszer – Wallerstein szerint, Szabó Gábor interpretációjában – „első szembeötlő jellegzetessége, hogy összes alkotóeleme kölcsönösen kapcsolatban van egymással, és ezek a kapcsolatok dinamikusak, változóak” (2010:56), különösen érdekes Böröcz okfejtése arról, mit hozhat az elkövetkező egy-két évtized globális geopolitikai szempontból, hogyan maradnak fenn, alakulnak ki/át konfliktusok, miképpen kezelik majd a rendszer egyes (meghatározó) szereplői az adott szembenállásokat. A szerző által vázolt „három kreatív forgatókönyv” (132. o.) egyik gyújtópontjában biztosan Kínát találjuk, illetve nem meglepő módon Ázsia meghatározó helyét, szerepét véljük felfedezni.

Zárásként szeretnék visszatérni Kelet-Közép-Európába és Magyarországra. Böröcz József részletesen ír e térség, benne hazánk állapotáról, adottságairól, örökségeiről és lehetséges jövőjéről. E jövő mára szinte értelmetlen a nagyobb európai kontextus nélkül. Sőt, akkor válik igazán korrektül értelmezhetővé, ha globális realitások közepette vizsgálódunk. Ebben pedig egyebek mellett a Globális Délnek, de még inkább az újra felértékelődő Keletnek, benne Oroszországnak és Kínának, komoly jelentősége van. Lehetséges, hogy létezik alternatív geopolitikai jövőkép Magyarország számára, akár az ún. Eurázsiai Unió képében? Egy olyan ország számára, amely – Ady szavaival élve – „*Kompország, Kompország, Kompország: legképességesebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza*”. A Kelet és Nyugat közé ékelődött Magyarország, mely el kell döntse, hogy a keleti birodalom nyugati perifériájáról vagy a nyugati birodalom keleti perifériájáról akarja geopolitikai értelemben újra pozícionálni önmagát. Kíváncsian várom Böröcz József további írásait akár e tekintetben is. E könyvét pedig jószívvel ajánlom mindenki figyelmébe!

### ***Irodalom***

Ady Endre 1905 *Ismeretlen Korvin-kódex margójára*

Kiss Judit 2016 „A gazdasági diverzifikáció esélyei és korlátai Botswanában”. *Afrika Tanulmányok*, X. évf., 1-2:63-80.

Szabó Gábor 2010 *Szétszakadó világunk. A globalizáció emberi jogi kockázatai*. Publikon Kiadó, Pécs

Taylor, Ian 2014 *Africa Rising? BRICS – Diversifying Dependency*. James Currey, Rochester, NY.

Wallerstein, Immanuel 2010 *Bevezetés a világrendszer-elméletbe*. L'Harmattan Kiadó – Eszmélet Alapítvány, Budapest